

Uwagi o kilku krytycznych turzycach polskich.

(Rémarques critiques sur quelques *Carex* polonais).

Napisała

S. CHRYSTOFORA SZARSKA.

1. *Carex nemorosa* Reben t. w Polsce.

Carex nemorosa wydzielaną była dotąd przez florystów w ramach gatunku *Carex vulpina* L. jako forma o małej wartości systematycznej, ponieważ wyróżniano ją na podstawie cech nieistotnych¹⁾. Stan ten trwał do najnowszych czasów, mimo że już C. Hausknecht²⁾ uznawał *C. nemorosa* za osobny gatunek, a w r. 1916 potwierdziły jego zdanie badania Lindberga³⁾.

Zarówno sprawą systematycznej wartości *C. nemorosa* i jej stosunkiem do *C. vulpina*, jak i rozmieszczeniem geograficznym obu tych turzyc, zajął się ostatnio Samuelsson⁴⁾. Co do rozmieszczenia *C. vulpina*, widział on ją ze Syberji i z całej Europy, a więc i z Polski; *C. nemorosa* wykazuje rozmieszczenie bardziej zachodnie i śródziemnomorskie. Samuelsson, na podstawie zbadanych przez siebie zielników⁵⁾, stwierdził brak jej w Polsce, Rosji właściwej, Rumunii i krajach nadbałtyckich. Wskazywałoby to, że przez Polskę biegnie granica wschodnia jej zasięgu. Mimo uwagi Samuelssona o braku

¹⁾ Cfr. Kükenthal: *Cyperales-Caricoideae*, 1909, str. 168. *C. vulpina* L. f. *nemorosa* (Reben t.) Koch; Ascherson-Graebner: *Synopsis der mitteleur. Flora*, 1904, t. II, str. 36; Zapałowicz: *Krytyczny przegląd roślinności Galicji*, t. I, 1906, str. 89 i t. d.

²⁾ Österr. Botan. Zeitschrift, 1877 r.

³⁾ Schedae operis quod inscribitur *Plantae Finlandiae exsiccatae*. Helsingfors, 1916. Nr. 509 i 510.

⁴⁾ Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich. LXVII, 1922.

⁵⁾ Samuelsson zbadał zbiory muzeów w Lund, Stockholmie, Upsali, Gothenburgu, Christjanji, Bergen, Kopenhadze, Berlinie, Wiedniu, Zurychu, Bernie i Bazylei.

C. nemorosa w Polsce należało się spodziewać, że dokładniejsze zbieranie zielników krajowych pozwoli odnaleźć u nas jakieś stanowiska tej rośliny, zwłaszcza że już w Europie środkowej dalej na zachód jest ona o wiele częstszą niż *C. vulpina*.

Rzeczywiście, udało mi się odnaleźć *C. nemorosa* z kilku miejscowości w Polsce¹⁾, co świadczy, że występuje ona u nas rzadko wprawdzie, ale rozrzucona w różnych okolicach. Uderza brak jej we wsch. Małopolsce (wyjawszy stanowisko karpackie z Krasnego Łuku), mimo że zbiory turzyc są najbogatsze z tamtych właśnie stron²⁾. Zgadzałoby się to poniekąd ze zdaniem Samuelssona o wschodniej granicy *C. nemorosa*.

Już na pierwszy rzut oka dość łatwo odróżnić *C. nemorosa* od *C. vulpina*. *C. nemorosa* ma liście szaro-zielone³⁾, łodygę cieńszą, kłos bardziej luźny o barwie jaśniejszej i dłuższych szczeciniastych podsadkach⁴⁾, zwykle też nerwacją pęcherzyka, zwłaszcza od strony brzusznej, występuje tu wyraźniej.

W razie wątpliwości, cechą pozwalającą rozdzielić bez reszty (wyjawszy, naturalnie, zbyt młode okazy) *C. vulpina* od *C. nemorosa*, jest struktura błony pęcherzyka. Komórki u *C. nemorosa* mają kształt wydłużony w kierunku długości pęcherzyka i ściany cienkie, pęcherzyk wygląda tu błyszcząco. U *C. vulpina* natomiast komórki są kształtu izodiametrycznego, o grubszych ścianach i uwypuklonej kutikuli, co nadaje pęcherzykowi przy oglądaniu gołym okiem wygląd matowy, pod lupą wyraźnie brodawkowany; przytem u *C. vulpina* brzeg pęcherzyka jest silniej ząbkowany, niż u *C. nemorosa*, a nerwy dochodzą na stronie grzbietowej aż do dzióbka, który jest tu głębiej rozcięty. Do tych cech anatomicznych dołącza się zwykle barwa zielonawa pęcherzyka u *C. nemorosa*, brunatna u *C. vulpina*.

Spis stanowisk *C. nemorosa* w Polsce⁵⁾.

1) Krasny Łuk w Karpatach Pokucko-Marmaroskich. Zapałowicz, 1880. (Podane w przeglądzie kryt. flory Galicji).

2) Chełmiec niemiecki. Sądeczyzna. B. Pawłowski, 1918.

¹⁾ Por. wykaz stanowisk niżej.

²⁾ Zielnik Śleńdzińskiego i zbiory Lenza.

³⁾ Określenie to odnosi się do liści suchych — zieleń liści żywych jest jednaka u obu turzyc.

⁴⁾ Podsadki takie trafiają się niekiedy i u *C. vulpina*.

⁵⁾ Na podstawie zielników Ogrodu Botan. Uniwers. warszawskiego, Ogrodu Botan. Uniwers. krakowskiego, zielnika Akademii Umiejętności oraz zielnika prywatnego p. doc. Zabłockiego.

3) Malinowiszcze koło Starzawy. Kotula, 1880. (Podane w Przeglądzie kryt. flory Galicji ¹⁾).

4) Krosno, zb. Łukasiewicz, 1913.

5) Łagiewniki pod Krakowem. Zabłocki, 1925.

6) Starorypin koło Rypina, zb. Ejsmond, ozn. Zalewski, 1885.

7) Ciechocin-Mileszewo, ziemia Dobrzyńska. Zalewski.

8) Birsztany, pow. trocki. Łapczyński, 1885.

2. Nowe stanowisko *Carex pediformis* C. A. Mey w Polsce.

Carex pediformis C. A. Mey, syberyjski, stepowo-leśny element, w Polsce występuje bardzo rzadko: dotąd znane były jedynie stanowiska ze Lwowa i Sandomierza, a w r. 1922 E. Panow znalazł nowe jej stanowisko w Grodzisku pod Ojcowem, tuż pod *Prunus fruticosa*; liczniejsze okazy zebrał stamtąd w r. 1929 doc. B. Pawłowski.

W gatunku tym uderza ogromna zmienność morfologiczna. Już Kükenthal²⁾ wyróżnia obok właściwej *C. pediformis* jeszcze *var. macroura* (Meinsh.) Kük. i *var. rhizina* (Blytt.) Kük. z formą *leopolitana* Kük. (ze Lwowa). W ostatnich czasach opracował szczegółowo tę turzycę Podpěra, wyróżniając kilka odmian i szereg form³⁾. Okazy lwowskie należą wedle niego do *var. Andrejewi* Podp.; cechuje je kłące gęste, darniste, łodyga koło 25 cm wysoka, liście o szerokości 1·8—2 mm, szczytowy kłosek ♂ przewyższający znacznie ostatni kłosek ♀.

Prócz Polski występuje *var. Andrejewi* w paru miejscowościach Finlandji, we wschodniej Rosji i w Syberji.

Co do okazów polskich, trzeba zażnaczyć, że odbiegają one często od diagnozy Podpěry⁴⁾ zarówno w długości łodygi, dochodzącej do 40 cm, jak w szerokości liści (bywają do 2·5 mm szerokie), nieraz też ustawienie kłosek odpowiada *var. rhizina*, gdzie ostatni kłosek ♀ przewyższa kłosek szczytowy ♂⁵⁾.

¹⁾ *C. nemorosa* z Piadyk w pow. kołomyjskim i z Gliwic na Śląsku, podane tamże przez Zapałowicza, okazały się *C. vulpina*.

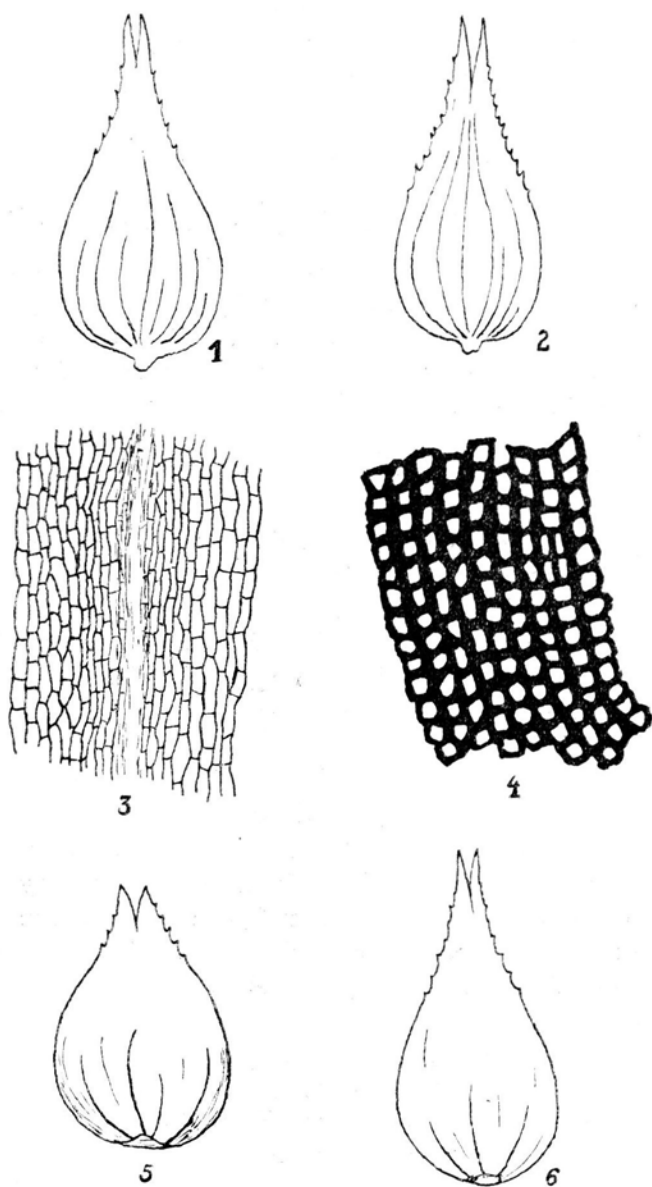
²⁾ Kükenthal: Cyperales-Caricoideae, 1909 r., str. 490.

³⁾ Podpěra: Quod momentum significet *Carex pediformis* in stepposis silvaticis Europae mediae. Spisy wyd. Přírodověckoú Fakultoú Masarykovy Univers. Brno, 1928, V, č. 101.

⁴⁾ Zdaje mi się, że wogóle, z powodu zaznaczonej już wielkiej zmienności morfologicznej, trudno nieraz uznać ścisłą zgodność diagnoz Podpěry z rzeczywistością.

⁵⁾ Porówn. Raciborski-Szafer: Flora polska, str. 208.

O ile chodzi o *C. pediformis* z Ojcowa, zdaje mi się, że nie można jej będzie zaliczyć do żadnej z wyróżnionych przez Podpěrę

Ryc. 68.

form — stanowi ona raczej coś pośredniego między *var. rhizina* Kükenth. a *var. Andrejewi* Podp. Charakteryzuje je kłaczę gęste,

darniste, łodyga koło 25 cm wysoka, wiotka, szorstka, liście 1'2—2 mm szerokie; ustawienie kłosek odpowiada naogół *var. rhizina*, nieraz jednak kłosek ♂ wykazuje tendencję do wydłużania szypułki i przewyższania ostatniego kłosa ♀; u kilku okazów ustawienie kłosek odpowiada *C. pediformis* 1. *eupediformis* P o d p. (kilka kłosek górnych ♀ osadzonych prawie razem).

Węższe liście, niższa łodyga, gęsty korzeń różnią okazy ojcowskie od *var. rhizina*, węższe liście, wiotka łodyga, ustawienie kłosek — od *var. Andrejewi*. Wiotkość łodygi, niekiedy ustawienie kłosek i wąskość liści zbliżają naszą turzycę do *var. obliqua* Turcz.¹⁾

Co do *C. pediformis* z pod Sandomierza, P o d p ě r a zdaje się, nie widział jej; wogóle w literaturze obcej ani polskiej nie znalazłam bliższych wiadomości prócz wzmianki, że podał ją Piotrowski²⁾.

3. *Carex contigua* Hoppe i *Carex echinata* Murr.

Carex contigua Hoppe i *Carex echinata* Murr. (= *C. Pairaei* F. Schultz), uważane przez część florystów za odrębne gatunki³⁾, przez innych tylko za podgatunki⁴⁾, stanowią formy dość krytyczne. Jakkolwiek bowiem okazy typowe łatwe są do rozróżnienia, między typowymi istnieje szereg form przejściowych, które bez badań *in loco* trudno uznać za mieszańce. Przytem jedna z cech, podawana dotąd jako istotna w rozróżnieniu obu tych turzyc, nie wytrzymuje krytyki: mianowicie vagina podawana jest dla *C. contigua* wyciągnięta w języczek, płasko ucięta dla *C. echinata*. Na przejranych przeze mnie okazach różnica ta nie dała się stwierdzić: vagina u obu turzyc ucięta była płasko, przyczem zarówno u *C. contigua* jak u *C. echinata* zdarzały się czasem pochwy wyciągnięte w języczek⁵⁾.

W formach typowych *C. contigua* odróżnia się od *C. echinata* innym kształtem pęcherzyka (por. Ryc. 68, fig. 5 i 6), przytem pęcherzyk jest tu większy (4—5 mm), zielony, o przysadkach długich, często szpiczasto zakończonych; również wyższa łodyga (2—6 dm) i ligula dłuższa niż szeroka są pomocne dla odróżnienia.

C. echinata cechuje pęcherzyk okrągławy, z krótkim dzióbkiem, 3—4 mm wielkości, barwy czarnej, o przysadkach sięgających mniej

¹⁾ *var. obliqua* Turcz. ma ustawienie kłosek podobne do *eupediformis*, liście o maksymalnej szerokości 1'2 mm.

²⁾ Ascherson-Graebner: Synopsis der mitteleur. Flora. 1904.

³⁾ Cfr. Kükenthal op. cit. str. 154, 160. Flora polska, str. 188, 189 itd.

⁴⁾ Cfr. Ascherson-Graebner t. II, 2, str. 38, sp. *C. muricata* sbsp. *C. Pairaei* i *C. Leersii*.

⁵⁾ Schinz-Keller: Flora der Schweiz t. I, str. 87, sp. *C. muricata* L. (*C. contigua* Hoppe) sbsp. *Pairaei* (F. Schultz) A. u. G. (*C. echinata* Murr.).

więcej do połowy pęcherzyka, łodyga 2—4,5 dm wysoka, ligula szersza niż długa. W budowie anatomicznej liści niema różnicy między obu turzycami¹⁾, natomiast spód pęcherzyka posiada nieco gąbczastej tkanki u *C. contigua*, podczas gdy u *C. echinata* cały pęcherzyk aż do spodu wypełniony jest orzeszkiem.

Co do form przejściowych, występują one obficie tam, gdzie więcej jest typowej *C. echinata*²⁾. Cechy przejściowe zaznaczają się w wielkości, kształcie i barwie pęcherzyka, w wielkości i kształcie przysadek, w wysokości łodygi — w kształcie liguli trudno jest wyśledzić ciągły szereg przejść, mają tu one raczej charakter skokowy.

Mimo tych trudności przy rozróżnianiu *C. contigua* od *C. echinata*, zdaje mi się niesłusznym i na powierzchownej obserwacji opartem zdaniu P. Iilek'a³⁾, który uważa te turzycy jedynie za varietates. Czy nie możnaby form typowych uznać śmiało za subspecies?

Co do *C. Leersii*, podawanej bądź jako osobny gatunek⁴⁾, bądź jako odmiana gatunku *C. echinata*, chcę zaznaczyć, że liście dochodzą tu do 5 mm szerokości (Kükenthal i inni podają 3—4 mm), ligula bywa zwykle szersza niż długa; pęcherzyk dochodzący do wielkości 6 mm, miewa kształt rozmaity, właściwy bądź dla *C. contigua*, bądź dla *C. echinata*; zdaje mi się, że nie pozwala to nadawać *C. Leersii* jakiegś większej wartości systematycznej.

Z Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Objaśnienia do ryciny 68.

- 1) Pęcherzyk *Carex nemorosa* Rebert.
- 2) „ *Carex vulpina* L.
- 3) Skulptura błony *Carex nemorosa* Rebert.
- 4) Skulptura błony *Carex vulpina* L.
- 5) Pęcherzyk *Carex echinata* Murr.
- 6) „ *Carex contigua* Hoppe.

Résumé.

Dans ses recherches, l'auteur a trouvé quelques exemplaires du *C. nemorosa* Rebert en Pologne, sur lesquels on constate bien les traits caractéristiques de cette espèce.

1) Cfr. Spinner: Anatomie foliaire des *Carex* suisses: „*C. contigua* est en tous points absolument identique à *C. Pairaei*“. Tenże autor mówi dalej: „*C. Pairaei* n'est évidemment que *C. contigua* avec les variations superficielles“.

2) *C. echinata*, podawana jako rozpowszechniona dla Polski, bynajmniej nie jest u nas częstą; częstszą jest we wsch. Małopolsce.

3) Cfr. Bogumil Iilek: Systematyczne znaczenie *C. contigua* Hoppe, *C. echinata* Murr. i *C. divulsa* Good. Veda Prirodni, zes. 5—7, r. 1930.

En plus de celà il s'occupe du *C. pediformis* C. A. Mey, trouvé nouvellement à Ojców. Les exemplaires d'Ojców semblent être des formes intermédiaires entre *C. pediformis* var. *rhizina* Kükenth. et la var. *Andrejewi* Podp., ayant quelques ressemblances avec la var. *obliqua* Turcz. Il faut ajouter, que les différentes formes de ce *Carex* présentent une si grande variabilité individuelle, qu'il est souvent difficile d'accorder l'analyse de Podpěra avec la réalité.

Quant aux *C. contigua* Hoppe et *C. echinata* Murr., qui jusqu'ici n'ont pas été exactement définis, leur distinction dans les formes typiques semble facile quand on prend en consideration la forme, la grandeur, la couleur de l'utricule, des écailles et la hauteur de la tige, mais non pas la forme variable de la vagine.

Les recherches ont permis de constater que le *C. echinata* est en Pologne beaucoup plus rare, qu'on ne l'avait pensé.

L'Institut botanique de l'Université Jagiellonienne à Cracovie.
